

Nordmarken i Värmland förr i tiden

Kolning

Berättelse nedtecknad av

Edvard Rönnfors

För Landsmåls och Folkminnesarkivet i Uppsala

hösten 1948

Diarienummer 19105

Kolning 19105

Kolning förekom rätt allmänt i Nordmarks härad på 1700 och 1800-talet. Däröfver vittnar de många kolbottnar, som man ännu här och var i skogarna anträffar. Att fallbränna eller hagö ”rågbrotar**”, som det vanligen kallades på dessa trakter, var någonting som ofta förekom. Av trädstammarna och den grövre fastare veden reste eller lade man då vanligen kolmilor under det att ris, kvistar och ”val**” brändes. Det finns också en del orter och ställen, som påminna om, att där en gång i tiden funnits milor och svedjefall. På hemmanet Hultebyns skogar i Karlanda finnes ett ställe, som heter Falle, som varit bebyggt och bebott, och där har nog med säkerhet förr i världen bränts milor ty kolet var ju nödvändigt för järntillverkningen, och där låg Löftafors bruk i närheten.

På hemmanet Björkebols skogar i samma socken

2.

ligger ett ställe, som kallas Grov-Fallen (Gravfala) och där låg så väl Löftafors som Gladåkers gamla järnbruk tämligen nära. I hemmanet Lianes skogar, också i Karlanda socken, finnes ett ställe, som heter Milbråten, och av allt att döma har kolning, bränning av milor och huggning av svedjeländ på dessa trakter av Värmland hört nära samman. I Silleruds socken hette att hugga svedjeländ ”te a kasö” och ett svedjefall ”e kasing”. Där finnes t.ex. ett ställe, som kallas ”Ostkasa” vilket betyder östar uthuggningen eller svedjefallet. Det anses äfven, att Snarkils järnbruk i nämnda socken fick sina rättigheter 1721 att driva bruksrörelse, för att den fattiga befolkningen på trakten skulle få tillfälle att genom körslor, kolning o.s.v. förtjäna något till sitt livsuppehälle. ”Bröthuggare” kallades den som högg i bråtar, och svedjefall. Något dialektord, som betecknade

3.

brännande av svedjefall fanns knappast annat än så, att man uttryckte det med ”te å bränna bröta”, eller när det gällde ett flertal mindre huggningar ”te å bränna välror**”. Där man högg ”välror” var dock i

regel endast frågan om ener och småskog och där blev det ingen milved. Såsom där man i ”milöbråtar” högg grövre skog och helst gran. Milveden höggs på våren, och milorna brändes på hösten, sedan veden under sommaren torkat.

Att märka med yxa träd, som skulle avverkas, kallades att ”bleka” eller också emellanåt att ”blinka” skog; märkena efter yxan i träden kallades allmänt för ”blink”. När bolag eller enskild person använde sig av yxa med bolagets eller personens särskilda märke eller stämpel kallades det att ”stamppla**” skog.

Tre olika sorters kolmila förkom på dessa trakter: resmilan, liggmilan och kvistmilan.

4

I resmilan restes milveden runt omkring mittkubben på den avplanade milbotten. Sedan milan blivit fullsatt med ved, täcktes den med granris och därovanpå ett lager av jord av tillräcklig tjocklek över hela milan, dock med tändhål med instucken tändved (tanve) här och var runt densamma. Sedan milan var tänd, täpptes tändhålen och små lufthål för syretillförseln under själva bränningen av kolmilan, öppnades i jordlagret här och var runt densamma i stället. Milan fordrade noggrann passning, så att lågan ej fick tillfälle att slå ut. Visade den benägenhet därtill och milan som det hette ”kastat sig”, var det att genast skynda till med spaden, kasta på jord och klubba till, så att öppen millbrand blev förhindrad. Ty annars blev hela resultatet av kolningen förstört.

I liggmilan lades milveden till lämpligt omfång och lämplig höjd.

5

Täckningen, tändningen och bränningen tillgick annars som vid resmilan. Det kunde ta en tid av ända till tre dygn innan en mila var färdigbränd. Kolen mättes i tunnor och stig. En stig kol utgjorde 12 tunnor, en stor-stig 18 tunnor. En mindre mila brukade ge ungefär en stig kol och en större mila en stor-stig. Kolningen var ingen särdeles

lönande sysselsättning. Priset på en tunna kol var nämligen i den gamla tiden endast 1 kr (1 riksdaler riksg)

I skogen övernattade kolarna som vaktade och skötte om milan i kolarkojor. Kolarna måste vara minst ett par i varje koja för att byta av varandra i vakten av milan.

En mängd sägner har funnits i bygden om hur skogsfrun kom på besök hos männen (kolarna), som under de mörka höstkvällarna vaktade milorna i skogen.

6.

Kvistmilan var en mila för kolning i smått och för husbehov. Den lades av grov grankvist till ungefär en meter eller något mer i bredd och samma eller något mindre i höjd. Kvistmilan brändes utan jordövertäckning, men man måste vara synnerligen påpasslig att undan för undan riva fram kolen ur milan i den mån de blivit lagom brända. Det fanns bysmeder på trakten, som själva för sitt behov skaffade sig smideskol på detta sätt och sammanledes en del bönder.

Nedanstående är en berättelse om en bysmed i gamla dagar som genom att gå åt skogen och samla ihop grankvistar, lägga den samman till kvistemila och bränna den, skaffade sig kol för sin smideshantering. Smeden kallades Smed-Per – på dialekt ”Sme-Per” och bodde och hade sin smedja på en nära intill stranden liggande ö i Holmedals sjön. Därifrån flyttade smeden till ett annat under prostgården hörande torpställe, Skogen på Holmedals skogsmarker.

7

Två gånger till flyttade Smed-Per nämligen från Skogen till Jämnemon i hemmanet Bäckevarv och därifrån till hemmanet Rud i Holmdal, där han slog sig ner på en bergig kulle med en liten lapp öppen jord, på vilken han odlade lite havre och potatis och födde ett par får. För övrigt var smidet hans egentliga näringsfång för att skaffa uppehälle åt sig och sin familj. Och för att förbilliga driftkostnaderna i smedjan skaffade han sig smideskolen på så sätt, att när kolförrådet tagit slut, tog han kolkorgen på ryggen, gick till skogen, lade samman

grankvistar, brände kvistmilan och kom hem på kvällen med nytt kolförråd i korgen, som inte kostade honom mer än arbetet, ty milveden (grankvistar) slapp han att betala.

Sagesman: f.d. korpralen Anders Emil Blomberg,

Bäckevarv, Holmedals s:n född 1859

Ett stort antal dialektord följer: *****

Kolnings

Hugga

Rågbröte

Vålsbråte

Fall

Kasa

Blecka

Blinka

Blink

Tändved

Nöre

Kolare

Skogsfru

Kolarkoja

Kolskråcka

Årjäng i november 1948

E.Rönnfors